

- KİTAP TANITIMI -

**FATMA ALİYE HANIM'IN “REFET” ve “UDİ”
ROMANLARININ YENİDEN BASIMI DOLAYISIYLA**

Mustafa UĞURLU*

Ünlü tarihçi ve devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olan Fatma Aliye, ilk Müslüman kadın roman yazarıdır. Yazdığı romanlarla yaşadığı döneme damgasını vurmuş olmasına rağmen ölümünden sonra unutulmuş ve eserleri tarihin tozlu raflarına terk edilmiştir. Günümüze gelinceye kadar hakkında yapılan çalışmalar yok denecek kadar az olup var olanlar da Fatma Aliye'yi okurlarına tanıtmakta yetersiz kalmıştır. Öyle ki bugüne kadar romanlarının tamamı dahi Latin alfabesiyle yayımlanamamıştır. Nihayet Kesit yayınları yazarın bütün romanlarını Latin alfabesiyle yayımlamış ve Fatma Aliye'yi yeniden okuruya buluşturmuştur.

Tanzimat, her alanda olduğu gibi aile düzeni ve kadının toplumdaki yeriyle ilgili gelişmelerin de yaşandığı bir dönemdir. Fatma Aliye'ye gelinceye kadar Osmanlı toplumunda aile düzeni ve kadının toplumsal yaşamdaki konumuyla ilgili tartışmalar erkekler tarafından yapılmaktaydı. Ancak Fatma Aliye hemcinslerinin toplumsal yaşamdaki yeriyle ilgili fikirlerini söylemekten çekinmediği gibi yazdığı eserlerde erkek egemen bir toplumsal düzenin hâkim olduğu yaşam biçiminde kadınların yaşadığı sorunları kadın duyarlılığıyla ele almıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin desteği ve babası Ahmet Cevdet Paşa'nın nüfuzuna rağmen Fatma Aliye, ilk romanlarında kendi ismini kullanmayıp “Bir Kadın” veya “Mütercime-i Meram” rumuzlarını kullanmıştır. Bu durum göz önüne alındığında yazarın yaşadığı dönemdeki toplumsal baskının şiddeti tahmin edilebilir. Bu toplumsal baskıya rağmen kadının toplumdaki yeri ve önemiyle ilgili fikirler beyan etmek ve roman yazmaya devam etmek Fatma Aliye'nin düşünce dünyasının döneminin çok ötesinde olduğunu da göstermektedir.

Ahmet Mithat'ın manevi kızı olarak gördüğü Fatma Aliye, edebiyat dünyasına George Ohnet'ten yaptığı *Volontè* (1888) adlı roman çevirisiyle girer. Daha sonra sırasıyla 1891'de Ahmet Mithat Efendi ile birlikte *Hayâl ve Hakikat*, *Muhâdarât* (1892), *Nisvân-ı İslâm* (1892), *Refet* (1896), *Udî* (1898), *Levâiyih-i Hayât* (1898), *Taaddüt-i Zevcât'a Zeyl* (1899), *Terâcim-i Ahvâl-i*

* Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı doktora öğrencisi.

Felâsife (1900), *Nâmdârân-ı Zenân-ı İslâmiyân* (1901), *Tedkîk-i Ecsâm* (1901), *İstîlâ-yı İslâm* (1901), *Enîn* (1910), *Kosova Zaferi ve Ankara Hezimet* (1913), *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* (1913) adlı eserleri kaleme alır.

*Refet*¹, dönemin kadın sorunlarını ele alması ve bu konudaki yazarın görüşlerini açıklaması sebebiyle Fatma Aliye romanları içinde ayrı bir yere sahiptir. Fatma Aliye'nin üçüncü romanı olan *Refet*, 1898'de Maarif Nezaretinin izniyle kitaplaştırılarak yayımlanmıştır. Fatma Aliye romanın ilk cümlelerinde eserini gerçek bir hayat hikâyesi etrafında ve gerçekçi bir bakış açısıyla kurguladığını şöyle ifade eder: "Evvela kariin-i kirama şurasını itiraf edelim ki: Şu hikâyeye ser-levha edindiğimiz bu *Refet*, sergüzeştini yazmaya başlayacağımız kızcağzın asıl ismi değildir. Asıl ismin yazılmaması için böyle tesmiye eyledik. Şunu da söyleyelim ki burada *Refet*'i herkese beğendirmek maksadıyla şöyle güzel, böyle hüsn-i ahlaka malik, öyle nazik falan diye şahs-ı muhayyel tasvirine kalkışmayacağız. Hakikati kopya edeceğiz. Sahib-i sergüzeşt ne ise onu göstereceğiz." (s.14)

Romanda olaylar genç yaşta dul kalan Binnaz ve kızı Refet etrafında gelişir. Refet'in babası Efendi Anadolu'nun adı verilmeyen bir vilayetinde çiftçilikle uğraşmasına rağmen sık sık İstanbul'a gitmektedir. Bu İstanbul yolculuklarının birinde Binnaz Hanım'ı görüp beğenir ve odalık edinmek üzere memleketine götürür. Fakat Hayati Efendi'nin diğer eşleri Binnaz'ı konuşması, kılık kıyafeti ve görgüsü başka olduğu için dışlarlar. Kızının doğumundan 6-7 yıl sonra eşini kaybeden Binnaz ve kızı Refet kumalarından ve onların çocuklarından şiddet görmeye başlayınca İstanbul'daki akrabalara sığınmak üzere evi terk ederler. Ancak İstanbul'daki akrabaları Binnaz ile Refet'e sahip çıkmadıkları gibi kovmaktan beter ederler. İlk çocukluk yılları bakımsızlık yüzünden hastalıklı geçen Refet, kısa bir zamanda kendini toplamış, komşusu Mürüvvet Hanım ve annesinin desteğiyle azimli, zeki ve gururlu bir genç kız olmuştur. Annesinin çamaşırcılık, temizlik ve terzilik gibi işlerle geçimlerini zor temin etmesi adeta kendini kızına adanması küçük yaşlardan beri Refet'i okuyup muallim olmaya motive eder. Zaten Refet, kendini çirkin bulduğu için küçüklüğünden beri saadet dolu bir yuva düşlememiş, okuyup muallim olmak ve annesiyle beraber rahat bir hayat yaşamayı hayal etmiştir. Yaşadığı onca maddi zorluğa rağmen Darülmuallimat'ı birincilik ile bitiren Refet, mezuniyetine sevinememiştir. Zira diplomasını aldığı gün çok zor şartlarda çalışmaktan vücudu bitkin düşen Binnaz hayata veda etmiştir.

Fatma Aliye tıpkı örnek aldığı manevi babası Ahmet Mithat gibi romanı bir eğitim aracı olarak görmüş, üslubu ve yarattığı karakterler ile hocasının izinden gitmiştir. Yeri geldikçe yazar olarak sesini okuyucuya duyurmakta beis görmemiş, okuyucuyu bilgilendirmek ve konuyla ilgili fikirlerini söylemekten

¹ Fatma Aliye, **Refet**, (Hızl. Yrd. Doç. Dr. Şahika Karaca), Kesit Yay., İstanbul 2012.

çekinmemiştir. Mesela, *Refet*'te kalpteki kötü duygulanmaların insanın yüzüne yansıdığını, güzel görünen insanları dahi çirkinleştirdiğini söylerken psikoloji biliminden ve bu sahada çalışan insanların fikirlerinden yararlanmıştı:

"Psikolojiyi tamik eden müdekkikler bilittifak hükmeylemişlerdir ki gerek yalnız niyette kalsın ve gerek asar-ı maddiyesi fiile dahi çıksın herhalde ihtisat-ı seyyie hal-i taiyesinde gereği gibi güzel görünenleri pek çirkin gösterir. Pek muteber kibardan bir zatın âşık olduğu ve izdivaç etmek üzere bir güzel kadını cinayetkârane bir ihtisat hâlinde görerek fevkalade çirkin bulup izdivacından da muhabbetinden de vazgeçtiği meşhurdur." (s.67)

Fatma Aliye'nin kadınların toplumsal hayatta önemli sorumluluklar yüklenebileceklerini en az erkekler kadar güçlü ve önemli olduklarını vurgulamak için yazdığı romanlardan biri de *Udi*² dir. İlk olarak 1899 tarihinde İkdam Matbaası tarafından yayımlanan romanın konusu ise kısaca şöyledir:

Eserin başkahramanı Bedia, Nazmi Bey'in üçüncü çocuğudur. Kendisinden büyük ağabeyi Şem'i ve hakkında malumat verilmeyen bir ablası vardır. Nazmi Bey memur olarak çalışan ve musikiye meraklı biridir. Keman çalan Nazmi Bey çocuklarına da enstrüman çalmayı öğretmektedir. Çocuklar içinde musikiye en çok yeteneği olan Bedia'dır. Bedia önce kanun ve keman çalmayı öğrenir. Bu enstrümanlarda usta olunca bir düğünde gördüğü udun sesine hayran kalır ve ud çalmayı öğrenir. Babası ölünceye kadar ailesi ve uduyla çok mutlu olan Bedia, babasının vefatından sonra severek evlendiği Mail tarafından aldatılmış ve büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Yaşadığı hayal kırıklığı ve yalnızlığını uduyla paylaşmış, çaresiz kaldığı zamanlar onun sesiyle teselli bulmuştur. Aldatılmayı hazmedemeyen Bedia kocasından ayrılıp önce ağabeyi Şem'i'nin yanına Şam'a, oradan da İstanbul'a gitmiştir. Başlangıçta Şemi'nin gönderdiği para ile İstanbul'da rahat bir hayat yaşayan Bedia, ağabeyinin ölümü üzerine yeğeni Mihriban ve hizmetçileri Rüstem'in sorumluluğunu da üzerine almak zorunda kalmıştır. Geçimini temin etmek için ud dersleri veren Bedia, yoğun çalışma temposu içine girmiştir. Amacı bir ev ve gelir getirecek bir dükkân almak, ondan sonra da dinlenmektir. Yoğun çalışma temposu Bedia'nın istediği gibi bir yaptırmasını sağlar ama dükkân parası biriktirmeden sağlığı bozulur. Kısa bir zaman içinde veremden ölür.

Udi romanında üzerinde önemle durulan konulardan biri de görücü usulü ile evliliğidir. Fatma Aliye, yine bu çerçevede içinde romanlarını birer eğitici araç olarak kullanarak gençlerin evlenecekleri kişileri nasıl seçmeleri gerektiğine dair fikir verirken bu konuda yapılacak hataların nelere sebep olabileceğine de değinmektedir. *Udi*'nin başkahramanı Bedia, ailesinin izdivaç konusunda uygun gördüğü yaşlı ve zengin talibi "*Altmış yaşında poturlu, saltalı bir zevc hiçbir*

² Fatma Aliye, *Udi*, (hızl. Yrd. Doç. Dr. Şahika Karaca), Kesit Yay., İstanbul 2012,

vakitte benim zihnime gelmemiş, hayalhâneme girmemiş idi.” (s.68) diyerek reddetmiş; ama seçtiği güzel giyimli ve yakışıklı Mail ile de mutlu olamamıştır.

Fatma Aliye'nin başta *Refet* ve *Udi* olmak üzere bütün romanlarındaki kadın kahramanlar güçlü bir şekilde tasvir edilmiştir. *Udi*'de Bedia, *Refet*'de ise Refet, kendi ayakları üzerinde durabilen, namusuyla çalışıp ailesini geçimini temin eden, zorluklardan yılmayan mücadeleci tiplerdir. Erkek kahramanlar ise kadınların aksine zayıf ve silik tiplerdir. *Udi*'de Mail, *Refet*'te ise Refet'in ağabeyleri ve amcazadesi zevk ve para peşinde koşan, hain ve zalim kişiler olarak tasvir edilir.

Fatma Aliye'nin romanları Latin alfabesine aktarılırken dil ve üslubuna doğal olarak müdahale edilmemiş. Bu durum okuyucu için bir yandan iyi diğer yandan kötü bir durum arz eder. İyi olan yanı bir eserin sadeleştirilirken üslubunu ve niteliğini kaybetmesi ihtimali olmasıdır ki romanlar Latin alfabesine aktarılırken bu kayıp yaşanmamıştır. Kötü olan yanı ise eserin dilinin Osmanlıca kelime ve tamlamalar yüzünden günümüz okuyucuları için oldukça ağır olmasıdır. Gerçi kitabı yayına hazırlayanlar bu durumu düşünüp kitabın arkasına küçük bir sözlük koymuşlar.

Fatma Aliye yaşadığı dönem boyunca edebî eserlerde de en çok tartışılan konulardan biri olan kadının aile içindeki konumuna ve evliliğe dair problemlere yabancı kalmamış; aşk, evlilik, kadının çalışması ve toplumdaki yeri hakkında düşüncelerini eserleri vasıtasıyla okuyucuya aktarmıştır. Fatma Aliye'nin romanlarında ele aldığı ve bugün de güncelliğini koruyan konular, okuyucuların ilgisini çekecek mahiyettedir.